

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА

Постановка проблеми. Вирішення завдання підвищення якості освіти пов'язано з необхідністю переосмислення її мети та результату, модернізацією змісту, оптимізацією методів і технологій організації навчально-виховного процесу. Нині можна стверджувати, що світовою, європейською та вітчизняною спільнотою мета освіти співвідноситься з формуванням компетентності особистості як результату освітньої діяльності. У зв'язку з цим виникає потреба у дослідженні сутності компетентнісного підходу та його ролі у підвищенні ефективності навчально-виховного процесу. Актуальною проблемою у процесі вирішення цих завдань є визначення сутності професійної компетентності педагогів як провайдерів компетентнісно орієнтованої освіти.

Метою статті є аналіз основних підходів до визначення професійної компетентності педагога, представлених у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про наявність різних підходів до визначення змісту і структури професійної компетентності педагога.

Так, професійна компетентність педагога розглядається як: єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності (Т. Добудько) [1]; складноструктурована система теоретичних і практичних знань, що виступає основою відповідних видів компетентності педагога-професіонала, серед яких системотворчою є аутопсихологічна компетентність (Н. Гузій) [2, с. 43]. На думку Н. Гузій, саме аутопсихологічна компетентність є основоположною ланкою у становленні справжнього педагога, оскільки поряд із наявністю знань з певної предметної галузі, умінням застосовувати різні методи навчання та виховання, обізнаності педагога у сфері міжособистісних відносин важливим є усвідомлення педагогом власних можливостей стосовно конкретної діяльності, необхідність самовдосконалення особистісних характерологічних рис, прагнення до постійної самоосвіти. Заслугує на увагу думка вченої про те, що набуття і функціонування професійно-педагогічної компетентності забезпечується психолого-педагогічною організацією професійного мислення учителя-вихователя-викладача і динамікою його трансформації у педагогічну свідомість на основі віднаходження особистісного смислу педагогічних знань і засвоєної інформації, творчого прийняття їх ціннісної значущості у свій внутрішній світ [там само, 181].

Більш широко трактує зміст поняття професійної компетентності Л. Хоружа, яка зазначає, що професійна компетентність учителя не обмежується вузько професійними рамками. Вона пов'язана з розв'язанням широкого кола соціальних, культурологічних, психологічних, фізіологічних та інших проблем. Л. Хоружою зміст професійної компетентності педагога розкривається як сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, особистісних якостей учителя, діалектичний перебіг яких забезпечує ефективність і результативність педагогічної дії [3, с. 18]. Ці міркування поділяє і О. Олексюк, який визначає професійну компетентність педагога як систему знань, умінь, особистісних якостей, що адекватна структурі та змісту його діяльності [4, с. 13].

Важливою в рамках нашого дослідження є думка В. Кременя, який зазначає, що компетентність учителя полягає в здатності супроводжувати процес самопізнання, саморозвитку учня, динамінізувати його відповідно до конкретних сутнісних задатків кожної дитини [5, с. 22].

Досліджуючи особливості формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх викладачів вищої школи, О. Гура подає наступне визначення професійної компетентності педагога: це рівень професійної підготовки, що забезпечує здатність

суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків діяльності, міру й основний критерій його відповідності вимогам професійної діяльності [6].

Аналіз розуміння сутності професійної компетентності педагога у російських та вітчизняних дисертаційних дослідженнях, захищених протягом останніх років, який свідчить про схожу позицію дослідників, представлено у таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

**Сутність професійної компетентності педагога
(за матеріалами сучасних дисертаційних досліджень)**

Автор, джерело	Визначення
О.В. Котенко Розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі післядипломної освіти : дис. канд. пед.наук: 13.00.04. – Київ, 2010. – 334 с., с.40	інтегрована якість особистості, що ґрунтується на взаємозв'язку теоретичного (знання), практичного (уміння) та особистісного (мотиви і потреби) досвіду, що в поєднанні призводять до обумовленої ефективної діяльності фахівця та є результатом його саморозвитку
В. В. Баркасі Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. В. Баркасі. – Одеса, 2004. – 21 с., с. 8-9	інтегральне утворення особистості, яке містить сукупність когнітивно-технологічного, соціального, полікультурного, аутопсихологічного та персонального компонентів, необхідних для успішного здійснення педагогічної діяльності з урахуванням специфіки предмета, що викладається
А.В. Шишко Формування педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови у процесі магістерської підготовки: дис. канд. пед.наук: 13.00.04 . – Київ, 2010. – 334 с., с.25	результат професійної освіти, що полягає у досягненні високого рівня педагогічної самосвідомості, готовності до педагогічної діяльності, становлення потреб до професійно-педагогічного самовизначення, творчої самореалізації у педагогічній діяльності
Л. Б. Волошко Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації у процесі вивчення медико-біологічних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. Б. Волошко. – К., 2006. – 21 с., с.8	інтегративне професійне особистісне утворення, у якому внутрішні ресурси людини, її особистісні якості та здібності розглядаються як джерело та критерій ефективності професійної діяльності в системі «людина-людина»
І.Й. Халимон Формування професійної компетентності майбутнього вчителя з другої спеціальності «Іноземна мова»: дис. канд. пед.наук: 13.00.04. – Ніжин, 2008. – 279 с., с.40	складне особистісне новоутворення, результат оволодіння компетенціями, досягнення якого передбачає наявність знань, практичних умінь і навичок, певного досвіду, мотивів, ставлень, особистісних цінностей і якостей тощо, необхідних для здійснення продуктивної діяльності
Г. В. Мельниченко Педагогічні засади модульної технології навчання у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів англійської мови і літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г. В. Мельниченко. – Одеса, 2004. – 21 с., 7–8	інтегративна якість особистості педагога, що має свою структуру та ознаки й дає можливість спеціалісту в найбільш ефективний спосіб вирішувати навчально-виховні завдання, розраховані насамперед на формування особистості іншої людини, а також сприяє саморозвитку й самовдосконаленню особистості педагога
В.В. Єгорова Розвиток ключових компетентностей науково-педагогічних працівників у системі методичної роботи вищого навчального закладу : дис. канд. пед.наук: 13.00.04. – Ніжин, 2011. – 192 с., с.63-64	інтеграція знань, умінь, навичок, емоційно-ціннісного ставлення та розгорнутої рефлексії, що сприяє якісному, творчому виконанню професійної діяльності
А. Г. Черноштан Професійна підготовка майбутнього вчителя фізичного виховання на основі модульно-рейтингової технології навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. Г. Черноштан. – Луганськ, 2002. – 19 с., с. 7	складна інтегративна структура, яка є визначальною характеристикою особистості фахівця і якісно проявляється у виборі оптимального рішення професійного завдання з числа можливих

Т. В. Базавова Мониторинг качества профессионального образования в техникуме на основе компетентностного подхода : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Т. В. Базавова. – М., 2007. – 20 с., с.7	здатність і готовність фахівця до реалізації набутих знань, умінь і навичок, досвіду в реальній професійній діяльності
С. П. Бурдынская Формирование профессионально-педагогической компетентности студентов колледжа в процессе изучения художественной литературы (на англоязычном материале) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / С. П. Бурдынская. – СПб, 2006. – 19 с., с.8	характеристика теоретичної, практичної підготовленості фахівця до здійснення педагогічної діяльності, що виражається в його здатності самостійно, відповідально й ефективно виконувати певні трудові функції
Т. С. Волох Развитие социально-правовой компетентности будущего учителя : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Т. С. Волох. – Омск, 2006. – 21 с., с.8–9	інтегральна характеристика особистості, яка обумовлює здатність (уміння) вирішувати професійні проблеми й типові професійні завдання, котрі виникають у реальних ситуаціях професійно-педагогічної діяльності з використанням знань, професійного й життєвого досвіду, цінностей та схильностей
Є. В. Тармаева Развитие коммуникативной компетентности у будущих учителей : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования»/ Е. В. Тармаева. – Улан-Удэ, 2007. – 20 с., с.7–8	професійно-особистісна характеристика педагога, яка виражається в готовності вчителя здійснювати педагогічну діяльність на основі гуманно-ціннісного ставлення до особистості дитини

На нашу думку, поглиблює розуміння категорії педагогічної компетентності аналіз генезису концептуальних уявлень про її сутність і зміст. Найповніше такий аналіз представлений у дисертаційному дослідженні українського вченого О. Онопрієнко [7, с. 33], в якому автор справедливо зазначає, що уявлення про професійну компетентність педагога з часом значно змінювалися: від розробок основ формування педагогічної спрямованості вчителя (М. Дяченко, Л. Кандилович, В. Пономаренко та ін.) і розвитку професійно-важливих якостей особистості (Н. Кузьміна, І. Лернер, А. Маркова та ін.) до визначення сутності джерел педагогічної творчості (В. Андреев, В. Загвязинський, М. Поташник та ін.) й аналізу психологічних основ професійної діяльності вчителя (зокрема, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.). Ці та інші вчені переважно досліджували окремі грані професійної компетентності педагога, наприклад: Н. Кузьміна – спеціально-педагогічну, науково-педагогічну, методичну, соціально-психологічну, диференційно-психологічну й аутопсихологічну компетентності; А. Маркова – соціально-психологічну, комунікативну, професійно-педагогічну [8, с. 33].

У рамках дослідження сутності педагогічної компетентності можна виокремити як самостійний напрям проблему дослідження професійної компетентності керівників освіти. Вважаємо це цілком закономірним з огляду на те, що саме в рамках даної проблематики у вітчизняній науці в 1980-х роках почалося вивчення компетентності як педагогічного феномену.

У цих дослідженнях виділяються два різних підходи до визначення змісту і структури професійної компетентності педагога взагалі та керівника освітнього закладу зокрема – функціональний та особистісний.

Функціональний підхід присвячений вивченню функцій, знань, умінь і навичок, які забезпечують успішну діяльність педагога. Він представлений у роботах Ю. Барабаша, В. Бондаря, Н. Коломінського, В. Кричевського, В. Маслова, В. Максимової та ін. У рамках функціонального підходу професійна компетентність отожднюється з поняттям

«функціональна компетентність».

Так, В. Бондар акцентує на дослідженні дидактичної компетентності директорів шкіл. У процесі її вивчення дослідник показує, що керівники школи недостатньо володіють знаннями дидактичних основ управління, способами і методами використання дидактичних знань в управлінні. Автор пропонує всі знання, необхідні директору школи і вчителям для забезпечення ефективності процесу навчання, об'єднати в чотири групи: методологічні, нормативно-законодавчі, організаційно-регулятивні та контрольно-оцінні. При цьому він вивчає лише один бік управлінської діяльності керівника школи – управління навчально-виховним процесом [9].

В. Масловим здійснено аналіз знань і умінь директорів шкіл як аналіз їх основних функцій. Відповідно і компетентність керівника школи має назву «функціональна». Автором виділено п'ять цільових функцій керівника школи, які визначають його професійну компетентність. Це: педагогічне керівництво суспільним вихованням учнів; управління навчально-виховним процесом; адміністративна та фінансово-господарська діяльність; вчительська робота; громадська, пропагандистська та організаційна робота. Він наводить досить детальний перелік знань і вмінь, які на рівні кожної функції об'єднані в кілька основних груп. Зміст знань і вмінь близький до змісту аналогічних груп, виділеним В. Бондарем. Проте якщо В. Бондарем вони віднесені лише до управління навчально-виховним процесом, то В. Масловим – і до інших чотирьох цільових функцій. Ним відповідно виділені: знання – методологічні, нормативні; загально-теоретичні; організаційно-технологічні, конкретно-посадові; вміння – діагностико-прогностичні; організаційно-регулятивні; контрольно-коригуючі [10].

Особистісний підхід до визначення сутності та структури професійної компетентності педагога представлений в роботах Р. Шакурова. Дослідником виділено професійно значущі особистісні якості директора школи, які він об'єднав у три основні групи: ідейно-політична і моральна зрілість; професійно-ділові та організаторські якості. Незважаючи на те, що запропонована вченим класифікація, на нашу думку, є певною мірою заідеологізованою, проте заслуговує на увагу, те, що дослідник виділив у окрему групу й охарактеризував соціально-психологічні якості керівника. При цьому автор стверджує, що високий рівень прояву всіх якостей – не обов'язкова умова успішного керівництва, оскільки окремі недоліки особистості можуть деякою мірою компенсуватися за рахунок інших, сильніших її сторін [11].

Отже, здійснений аналіз сучасного науково-теоретичного підґрунтя дослідження сутності педагогічної компетентності дозволяє нам зробити висновок щодо наявності декількох основних підходів до її визначення:

когнітивного, з позиції якого компетентність педагога визначає:

- когнітивна (інтелектуальна) здатність індивіда, що ґрунтується на індивідуальному інтелекті й дає змогу розв'язувати проблеми або виконувати завдання, необхідні для досягнення мети (М. Худякова); професійні знання на всіх рівнях – методологічному, теоретичному, методичному, технологічному (І. Зязюн);
- складноструктурована система теоретичних і практичних знань, необхідних для професійної діяльності (Н. Гузій);
- знання успішної діяльності та професійні знання взагалі (Я. Коломінський);
- сукупність умінь майбутнього педагога особливим способом структурувати наукові та практичні знання з метою ефективного вирішення професійних завдань (О. Дубасенюк);

системного, який розкриває сутність педагогічної компетентності як:

- системи знань, умінь, особистісних якостей, адекватної структури та змісту педагогічної діяльності (Н. Кузміна, С. Гончаренко, О. Олексюк);
- теоретичних знань, педагогічних цінностей, особистісних якостей, практичних умінь, досвіду вчителя (Л. Хоружа);

– єдності теоретичної й практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності (Т.Добудько);

функціонального, присвяченого вивченню функцій, знань, умінь і навичок, які забезпечують успішну діяльність педагога (В. Бондар, В. Кричевський, В. Маслов);

особистісно-діяльнісного – обумовлює визначення професійної компетентності педагога в якості:

– здатності і готовності педагога до реалізації набутих знань, умінь і навичок, досвіду в реальній професійній діяльності (Т. Базавова) на основі гуманно-ціннісного ставлення до особистості дитини (О. Тармаєва);

– інтегративної якості особистості педагога, що має свою структуру та ознаки і дає можливість фахівцю в найбільш ефективний спосіб вирішувати навчально-виховні завдання (Г. Мельниченко), ґрунтується на взаємозв'язку теоретичного (знання), практичного (уміння) та особистісного (мотиви і потреби) досвіду (О. Котенко), розгорнутої професійної рефлексії;

– сукупності когнітивно-технологічного, соціального, полікультурного, аутопсихологічного та персонального компонентів (В. Баркасі), яка проявляється у здатності самостійно, відповідально й ефективно виконувати певні трудові функції (С. Бурдинська), обирати оптимальне рішення професійних завдань (А. Чорноштан) на основі професійного й життєвого досвіду, цінностей і схильностей (Т. Волох).

Наведений аналіз розуміння феномену професійної компетентності педагога свідчить про досить часте поєднання в одному визначенні декількох підходів, коли професійна компетентність розглядається і як система професійних знань, і як якість особистості, і як система теоретичних знань, педагогічних цінностей, особистісних якостей особистості.

Висновки. На підставі узагальнення результатів теоретико-методологічного аналізу змісту поняття «професійна компетентність педагога», виділимо наступні його сутнісні характеристики:

– компетентність відображає здатність педагога успішно виконувати функції та діяти в різноманітних ситуаціях, що виникають у процесі професійної діяльності;

– професійна компетентність педагога формується та виявляється в діяльності;

– компетентність передбачає оволодіння професійними компетенціями як закріпленими вимогами до педагогічної діяльності;

– рівень професійної компетентності педагога залежить від широти форматів контекстів, в якому він може вирішувати професійні завдання;

– компетентність виступає засобом реалізації особистісних смислів педагога;

– професійна компетентність педагога характеризує його готовність і здатність до саморозвитку в умовах постійних змін, що відбуваються у суспільстві.

Отже, під професійною компетентністю педагога будемо розуміти його здатність до виконання педагогічної діяльності на основі інтеграції теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, цінностей і значущих особистісних якостей, міру й основний критерій відповідності її вимогам.

Література:

1. Добудько Т.В. Формирование профессиональной компетентности учителя информатики в условиях информатизации образования : дис. ...доктора пед.наук : 13.00.02 / Т.В.Добудько. – Самара, 1999. – 349 с.
2. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія / Н.В. Гузій. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
3. Хоружа Л.Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія / Л.Л.Хоружа. – К. : Інститут педагогіки АПН України, 2003. – 319 с.
4. Професійна етика вчителя: час і вимоги / за заг.ред. Б.М.Жебровського. – К., 2000. – 62 с.
5. Кремень В.Г. Сучасний стан, проблемні питання діяльності та перспективи розвитку професійно-технічної освіти / В.Г.Кремень // Збірник наукових праць. Проблеми інженерно-технічної освіти, 2003. –

Вип. №5. – С.7 –12.

6. Гура О.І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : дис.... доктора пед.наук : 13.00.04 / О.І.Гура. – Запоріжжя, 2008. – 752 с.

7. Онопрієнко О.В. Формування базових професійних компетентностей майбутнього вчителя фізичної культури у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. канд. пед.наук : 13.00.04 / О.В.Онопрієнко. – Черкаси, 2009. – 299 с.

8. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К.Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.

9. Бондарь В.И. Управленческая деятельность директора школы : дидактический аспект / В.И. Бондарь. – Киев, 1987. – 156 с.

10. Маслов В.И. Теория и методика организации непрерывного повышения квалификации руководителей школ / В.И. Маслов. – Киев, 1990. – 258 с.

11. Шакуров Р.Х. Социально-психологические основы управления: руководитель и педагогический коллектив / Р.Х.Шакуров. – М. : Просвещение, 1990. – 208 с.

У статті представлений аналіз розуміння сутності професійної компетентності педагога за матеріалами сучасних психолого-педагогічних досліджень. Виокремлено основні підходи до її визначення: когнітивний, системний, функціональний, особистісно-діяльнісний.

Ключові слова: освітня діяльність, компетентнісний підхід, професійна компетентність педагога.

В статье представлен анализ понимания сущности профессиональной компетентности педагога по материалам современных психолого-педагогических исследований. Выделены основные подходы к ее определению: когнитивный, системный, функциональный, личностно-деятельностный.

Ключевые слова: образовательная деятельность, компетентностный подход, профессиональная компетентность педагога.

In the article presents analysis understanding the essence of teacher professional competence on the material of modern psycho-pedagogical research. Article is defined the basic approaches for determining professional competence: cognitive, systemic, functional, personal-activity.

Keywords: educational activities, competence-based, professional competence of teacher.